

Reakcionarnost projektov Hiše na hribu

Abstract

Reactionary nature of the House on the Hill projects

In this article I present the artistic projects of the House on the Hill (and their basic elements), which is part of the CCC Institute. It turns out that the basic characteristics of the project are more a reflection of the (small) village environment (the village of Žlebe near Medvode) than innovative artistic practices, as they are oriented towards a kind of revival and preservation of tradition, thus addressing and trying to get closer to the locals and local women, while they (may) appear anachronistic, conservative and traditionalist to other visitors and visitors.

Key words: House on the Hill, reactionarity, on-route, in the Lap, TA-BLE, Association CCC

Katarina Majerhold is a philosopher, she is particularly interested in philosophy of emotions, especially in philosophy of love and sexuality, happiness, philosophical counseling and ethics. In 2017, she published an article on the History of Love in the Internet Encyclopedia of Philosophy. She wrote books, such as Living (2012), Love Through History (2014), Love, its Origin and Modifications Through Time (2016), Emotional Challenges (2017). E-mail: katarina.majerhold@gmail.com.

Povzetek

V članku prikažem umetniške projekte Hiše na hribu (in njihove temeljne elemente), ki spada pod okrilje delovanja Zavoda CCC. Izkaže se, da so osnovne značilnosti projekta bolj kot inovativne umetniške prakse odraz (majhnosti) vaškega okolja (vas Žlebe pri Medvodah), saj so usmerjeni na neke vrste obujanja in ohranjanja tradicije, s čimer nago-varjajo in se želijo približati domačinom in domačinkam, ostalim obiskovalcem in obiskovalkam pa (lahko) delujejo anahronistično, konservativno in tradicionalistično.

Ključne besede: Hiša na hribu, reakcionarnost, potovke, v naročju

Katarina Majerhold je filozofinja, ukvarja se s filozofijo čustev, zlasti s filozofijo ljubezni, veselja in sreče, filozofskim svetovanjem in etiko. Leta 2017 je v ameriški internetni filozofski enciklopediji Internet Encyclopedia of Philosophy objavila članek History of Love. Napisala je knjige, kot so Živeti (2012), Ljubezen skozi zgodovino (2014), Love, its Origin and Modifications Through Time (2016), Čustveni izzivi (2017). E-mail: katarina.majerhold@gmail.com.

Da bi razumeli enega od glavnih ustvarjalnih motivov projekta *Hiša na hribu* – njegov skupnostno-participativni vidik, ki se usmerja prej v domačijskost in kar je nekoč že bilo kot v »novo« živjo ustvarjalno skupnostno, se najprej na kratko ozrimo po široki pokrajini pojmovanja umetnosti skozi zgodovino, kakor to predstavljajo bodisi filozofi bodisi sami umetniki, in pogledjmo, kam se umešča projekt *Hiše na hribu*.

Za Aristotela je umetnost mimesis tragičnih dogodkov v življenju glavne- ga junaka, da bi se vzpostavila etična (sočutna) nota v gledalcih (v antiki je bil namreč človek cilj vseh pojmovanj realnosti, glavno vodilo umetnosti pa etika); za Nietzscheja je zmes apoliničnega (urejenega, celovitega, logičnega) in dioni- zičnega (kaotičnega, fragmentarnega, iracionalnega), ki mora postati celostni princip življenja oziroma njegovo ustvarjajoče-uničujoče dogajanje; za Benjami- na je umetnost nosilka družbeno-političnega programa; za Rothka je posplošitev realnosti (ker umetnost reducira vse fenomene časa na enotnost čutnosti); za Duchampa kreativni akt, umeščen znotraj bipolarnega odnosa, ki ga konstitu- ira na eni strani umetnik, na drugi gledalec, ki kasneje postane posteriornost; za Beuysa je umetnost kapital (vendar je pri tem imel v mislih duhovni kapi- tal, dobro počutje, blaginjo ljudi); za Groysa inovativno kombiniranje profanega prostora brez vrednosti (kantovska »dejanskost na sebi«) in tradicionalnih kri- terijev umetnosti na osnovi kulturno-ekonomske menjave; za Demarca pa nov/ inovativen način interpretiranja, sestavljanja ali povezovanja že znanega.

Za arbitrarno izbrana pojmovanja umetnosti je značilno, da umetnost doje- majo kot celostni in avtonomni princip. A v dvajsetem stoletju se je umetnost vedno bolj pojavljala v različnih kontekstih zunaj svojega primarnega delovanja, v enaindvajsetem pa sploh. Tako vedno bolj opažamo, da se umetnost pojavlja v kontekstu dekorativnega elementa (na primer kot popestritev velikih poslovnih zgradb, bivalnih prostorov, izložbenih oken in parkov, kot ilustracije v revijah in časopisih in podobno), v kontekstu ekonomskega in političnega elementa (na primer koncerti ali razstave delujejo v ekonomskem kontekstu oživljanja stare- ga mestnega jedra, ki je po preselitvi trgovinske aktivnosti v velike trgovinske centre postalo mrtvo, znana umetniška dela se predstavljajo v okviru turistične ponudbe, različni umetniki nastopajo kot agitatorji ali propagandisti na politič- nih zborovanjih, plesne predstave popestrijo državne praznike, znani režiserji

snemajo reklame, v katerih nastopajo znani igralci, in podobno) in nenazadnje v kontekstu znanstvenega elementa (kot ilustracije vseh vrst z znanstvenimi opisi, plastike ali kipi razkrivajo, kakšni so bili na primer prvi ljudje, faraoni, ozvezdja, meglice in podobno). V bistvu bi lahko rekli, da v tem primeru govorimo o umetnosti kot skoraj uporabni umetnosti, ki ne razkriva neke pristne novitete ali inovacije, temveč popušča gledalčevi želji po znanem in vključuje površne značilnosti »novega«.

Poleg naštetih obstaja še zvrst umetnosti, ki ji pravimo skupnostno-participativna umetnost in ki temelji na vključevanju članov in članic skupnosti v ustvarjanje umetnosti, upoštevajoč njihovo osebnost izraznost, izvirajočo iz njihovega življenja. To pomeni, da je bistvo umetnosti v osebni izraznosti, ki izpričuje posameznikovo življenje – čutno, čustveno in intelektualno dožemanje njegovih in njenih specifičnih izkušenj, ki jih preoblikuje v določeno umetniško delo. Umetnost je torej določen način izraznosti posameznika v odnosu do tega, kar se mu godi ali se mu je godilo oziroma se godi v njegovi okolici ali generaciji. Še več, je izraz posameznikovih ali/in posamezničnih subjektivnih želja, intuicije, predstav, izkušenj, misli, čustev, spominov in hrepenenj, zavednih in nezavednih. Vendar pa tovrstno pojmovana umetnost ni zgolj nekaj subjektivnega, ampak tudi objektivnega, saj se subjektivno lahko izrazi le v okviru določenega umetniškega medija, ki določa objektivne (realne/čutne) pogoje in omejitve subjektivnemu. Mark Rothko to formulira: »Toda da bi [ljudi v neki dobi] razumeli, kaj so 'čutili do sveta', da bi lahko vedeli, na kakšen način so njihova pojmovanja našla izraz v čutnem zaznavanju sveta, bi si morali ogledati njihovo umetnost« (Rothko, 2008: 53).¹

V nekaterih sodobnih inštalacijah, ki zadevajo vizualno umetnost, pa se opredelitev skupnostnega definira, kakor so o tem umetniki in umetnice fotografskega kolektiva Kele lepo zapisali v svoji fotoknjigi:

V okviru pričujoče razstave skupnostno naravnost razumem kot obrambo pred pospešenim družbenim sistemom 'organizirane osamljenosti', kjer spodbujamo hiperindividualizem, delujemo kot konkurenčni subjekti ter skrbimo predvsem in zgolj zase. Kot edina okolja, znotraj katerih se lahko temu upremo, stopajo v

¹ Rothko pravi, da je razlika med filozofom in umetnikom ta, da je filozof reducirjal celoto pojavnosti na pomen človekovega ravnanja ali etiko, umetnik pa na čutnost. »Filozof ustvarja ta enotni pogled na svet tako, da postavlja etiko za cilj vseh svojih raziskav, in namesto da bi bil njegov cilj čutnost, jo je prisiljen prilagoditi harmoniji vseh drugih dejavnikov« (Rothko, 2008: 54). Umetnik pa nasprotno dosega najvišjo enotnost, tako da reducira celotno pojavnost na pogoje čutnega. Kajti čutnost je tista temeljna človekova lastnost, ki je potrebna za spoznanja celotne resnice.

ospredje skrbne skupnosti, ki jih prepoznavam tudi v kreativnih/umetniških produkcijskih prostorih. V tovrstnih prostorih, ponekod pasivno in drugod aktivno, gojimo podporo, soodvisnost in pripadnost. (N. Š., 2021: <https://www.rtvsl.si/kultura/vizualna-umetnost/skupnostna-naravnost-kot-obramba-pred-sistemom-organizirane-osamljenosti/600877>)

Ali kakor so v projektu *Caravan* različne skupine, lokalni prebivalci in ustvarjalci, ki so se srečali februarja 2017 v Mariboru, imeli priložnost vključiti svoje delo (delavnice, performanse, glasbo, (ulično) gledališče, fotografije) v dogodke ter jih deliti z ljudmi in za ljudi. Projekt so poimenovali dialoška ali skupnostna umetnost, ki je skušala ponovno vzpostaviti dialog med lokalno skupnostjo in njenimi ustvarjalci ter tudi med samimi ustvarjalnimi silami (*Caravan Next*, 2017: <http://www.kibla.org/projekti-koprodukcije-in-mednarodna-sodelovanja/aktualni-projekti/caravan-next/dogodki/najboljse-iz-obe-h-svetov-festival-skupnostne-umetnosti/>).

Lahko rečemo, da za omenjeni projekt *Hiše na hribu* – pri katerem so glavni vir ustvarjalnega naboja posameznice in posamezniki s svojimi občutki, čustvi in mislimi, pri čemer pripadajo skupnosti, vasi Žlebe, kjer je locirana Hiša na hribu, zraven Hiše pa je locirana cerkev – veljajo tako umetnost, kakor jo pojmuje Rothko, kot seveda same skupnostne umetnosti. Kakor preberemo na njihovi spletni strani: »Hiša na hribu je del naše vasi, je del naše občine, Ljubljanske pokrajine in tudi Slovenije, Evrope, naše Zemlje in Tistega, kar je nad vsemi nami vsem Istega« (<https://www.zavod-ccc.org/hisa-na-hribu>). Kar zadeva sodelovanje vaščanov in vaščank, prav tako preberemo: »Še posebej lepo je dejstvo, da so si že ob lanski razstavi nekatere Žlebčanke, domačinke, bližnje sosedice, zaželele, da bi [se] tam v izbi, ob peči tudi družile in poskusile soustvarjati kak skupnostni prt« [v tehniki slikanja z belilom na platno] (ibid.). Poleg domačink so vabljeni tudi preostale umetnice, pri čemer je umetnost utemeljena v utelešeni eksistenci posameznice-umetnice. Ali kakor tudi še preberemo, da umetniška vodja Zvonka Simčič: »umetniško delo vidi kot celovitost socialne instalacije, ki se gradi v povezovanju med umetnico, ljudmi in okoljem. ... Tudi umetniški artefakti so vse bolj prepleteni z zgoraj napisanim, z ljudmi, z mislijo na krajino, na prihodnost in preživetje. Domačini postajajo eno z njo in projektom, kot tudi z umetniškim delom ...« (ibid.). Gre torej za izkušnje povezovanja

Slika 1. Skupnostno slikanje na prt. Spremljevalni dogodek ob razstavi v Kresiji² (26. 10. 2024).

lokalne skupnosti, ki ustvarja boljši javni prostor z lokalnimi akterji, se pravi z domačinkami in domačini.

A posamezničina čutnost in materialnost nista edini vir ustvarjanja, če se navežemo na Rothkovo pojmovanje umetnosti, pravzaprav se glavni motiv in vodilo nahajata v »... razraščanju naše skupne matrice srca ...« in »... izmenjave spoznanj, kjer je mogoča rast posameznika, ... prostor za druženje in za objem prijatelja« (<https://www.zavod-ccc.org/hisa-na-hribu>). Če parafraziram, bi lahko rekli, da projekt izvira in se med drugim napaja iz rojstva duha ljubezni. Projekt Hiša na hribu se navezuje na ljubezen kot navdihujoči vir nanaša na sooblikovanje skupnosti Žlebe, kjer Hiša na hribu obstaja kot umetniška galerija in kot prostor srečevanja, druženja in skupnega ustvarjanja. A srčnosti kot ustvarjalne iskric, ki neti, navdihuje in povezuje skupnost Žlebe in gostujoče umetnice in umetnike, v tem primeru ne moremo navezati na ostale načine, ki gradijo skupnost v »razraščanju skupne matrice srca«, ki napaja skupnostno, kot na primer naša srčnost do domovine (države) ali naroda, ampak se bolj veže na izmenjavo spoznanj in (duhovno, osebno) rast posameznika in posameznice. To srčno dimenzijo in osebno rast lahko navežemo na Platonov Simpozij kot eno

2 Razstava v galeriji Kresija je trajala od 16. 10. 2024 do 13. 11. 2024.

najbolj znanih filozofskih del, v katerem Sokrat prek Diotime zariše prav duhovno plat srčnosti ali ljubezni. Naj kot zanimivost povemo, da imata glavna protagonista Simpozija Sokrat in Alkibiad³ vsak svojo muzo in učiteljico ljubezni ter se tudi vežeta na dva vidika/plati srčnosti. »Sokratova učiteljica je duhovnica, imenovana Diotima. Dejstvo, da je Diotima fikcija, nas spodbudi k temu, da si zastavimo vprašanje o njenem imenu in o tem, zakaj ga je Platon izbral. Ime namreč pomeni 'časti boga'. Alkibiad je imel slovito ljubimko, hetero, ki se je v zgodovino zapisala z imenom Timandra. To ime pomeni 'časti človeka'. Sokrat si je torej prav tako poiskal učiteljico: duhovnico namesto hetere, žensko, ki občevanju čistega duha daje prednost pred telesnimi užitki ...« (Nussbaum, 1987: 237). In prav slednji vidik srčnosti kot prijateljstva lahko preberemo na spletni strani kot izvir umetniškega navdiha in skupnostnega ustvarjanja Hiše na hribu. Naj k temu le še dodamo, da se s Platonovim pojmovanjem srčnosti ali ljubezni strinjamo do te mere, da ta vsebuje tudi pomembne splošne vrednote in običaje, ne le ideje, kar nakazuje naslednji zapis: »... ko so si domačinke, bližnje sosedice, zaželele, da bi [se] tam v izbi, ob peči tudi družile in poskusile soustvarjati kak skupnostni prt.« Včasih je bil na vasi običaj, da so domačini pozimi ob peči na primer ličkali koruzo in se družili ter peli pesmi, danes pa nekateri delajo skupnostne prte in tako ohranjajo običaj druženja ob delu/ustvarjanju. »V galeriji postane prt umetniški razstavni eksponat, v zavetju doma pa simbol družine oz. skupnosti,« dodali (STA, 2024: <https://www.gorenjskiglas.si/sta/v-galeriji-kresija-razstava-s-predstavitvijo-projekta-hisa-na-hribu-ljubljana-213354/>).

»Omenjam srčnost in ljubezen (v povezavi z običaji in vrednotami) in hkrati srčnost ni nekaj, čemur se zgolj prepustimo, čeprav se prepustimo, ampak nekaj, kar tudi zavestno oblikujemo, v čemer se odločamo, kar sooblikujemo, kjer soodločamo in sobivamo« (Majerhold, 2023: 284), in to velja še zlasti, ko gre za oblikovanje skupnosti, čemur pritrjujejo naslednje besede o ustvarjanju projekta Hiše na hribu: »... kako lahko prav mi pripomoremo, da bomo prek umetnosti gradili osnove skupnosti in kraj ohranjali sočuten in prijeten za bivanje« (Hiša na hribu/Skupaj, 2024: <https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/kultura-v-ljubljani/razstave-v-razstavnih-prostorih-mol/aktualne-razstave/hisa-na-hribu-skupaj/>). In naprej: »Nekatere prte tudi potiskamo z originalnimi lesorezi in jih z vezanjem povežemo s tradicijo skupnostnih del ženskih rok in občutenja skupnosti« (STA, 2024: <https://www.gorenjskiglas.si/sta/v-galeriji-kresija-razstava-s-predstavitvijo-projekta-hisa-na-hribu-ljubljana-213354/>).

Za zadnjo razstavo so torej značilni lesorezi znanih ženskih podob (kot so na primer Frida Kahlo, Alma Karlin, mati Tereza, Dama z razmršenimi lasmi idr.), neznanih domačink in celo mam. Ali kakor o projektu še izvemo: »Najbolje nas

3 Sokrat je šesti, Alkibiad pa sedmi govorec o ljubezni v *Simpoziju*.

predstavlja objekt MI:ZA, leseni artefakt – miza, sestavljena iz 72 lesenih ploščic, ki so hkrati matrice za lesoreze s podobami ženskih obrazov. V svoji raznolikosti in individualnosti se združujejo v enotno podobo obraza sočutja, sprejemanja, varnega objema matere zemlje – v enost,« kakor lahko preberemo na njihovi spletni strani (<https://zavod-ccc.org/novice/98/hisa-na-hribu.-skupaj..html>). Torej nekateri projekti izpostavljajo ženskost in ozaveščanje o pomenu ženske ter umetnic za (gradnjo) skupnost(i).

Slika 2. MI:ZA, leseni artefakt miza, sestavljena iz 72 lesenih ploščic (Galerija Kresija 2024)

To, da na projektu Hiša na hribu. SKUPAJ izpostavljajo ženske in ženski vidik, ni zanemarljivo, saj še danes velja, da so ženske umetnice v manjšini, vsaj kar zadeva njihovo umestitev v uradne kanone. O tem sem pisala: »Že leta 1971 je Linda Nochlin v knjigi *Why Have There Been No Great Women Artists?* pokazala, da 'ni bilo izjemno velikih umetnic, kolikor vemo, čeprav je bilo veliko zanimivih in zelo dobrih, ki ostajajo premalo raziskane ali cenjene ... Dejstvo je, da ni bilo umetnice, ki bi bila enakovredna Michelangelu, Cezannu ali Picassu. Vendar

tako ni bilo zato, ker bi v ženskem človeškem bitju nekaj samo po sebi manjkalo. Odgovor je veliko preprostejši: »Toda v resnici, kot vsi vemo, so stvari, kakršne so in kakršne so bile, v umetnosti, kot na sto drugih področjih, zadušljive, zati-ralne in odvrčajoče za vse tiste, med njimi ženske, ki niso imele sreče, da bi se rodile bele, po možnosti srednjega razreda in predvsem kot moški« (Nochlin, 43: 1971). Po Nochlin umetnost ni nematerialna okoliščina, neodvisna od drugih dejavnikov ali vplivov. Je proces, ki se dogaja znotraj družbenega konteksta ozi-roma institucij, pokroviteljstva, mitov.

A kljub vsemu povedanemu se ne moremo znebiti občutka, da čeprav je v enem od projektov (2019) zapisano »Osrednji namen projekta 'V naročju kulturne in naravne dediščine' je ustvariti novo živo skupnost« (<https://www.zavod-ccc.org/v-narocju>), pravzaprav ne gre za novo ustvarjanje skupnosti in skupno-stnega, ampak prej za reakcionarnost v smislu, kakor Negri in Hardt predstavita ta pojem, da »cilj ni ohraniti ali zaščititi obstoječe ureditve, temveč obnoviti prejšnjo ..., v kateri so ... vera in nacionalna identiteta najpogostejše ključni de-javniki poenotenja« (Hardt in Negri, 2017: 81–82). Kajti kaj drugega sta sedenje za pečjo in petje ali ustvarjanje potovk kakor nostalgija po časih izpred 100 let in kaj drugega kot je govoriti o tistem, kar je nad vsemi nami, nekakšna božanska, večna Enost.⁴

Danes živimo v družbi z vrednotami, kot sta raznolikost in vključevanje, ne pa enost (ali istost) in večnost, čeprav resda omenijo tudi končnost. Prav tako ustvarjanje s tehnikami, kot so slikanje na prt (vemo, da so prti pregrinjala miz, za katerimi se zbere družina, in kdo je največji zagovornik družine, če ne Cer-kev) in lesorezi kot poustvarjanje znanih ženskih likov, kot so mati Tereza, Fri-da Kahlo, Da Vincijeva dama, nakazuje nostalgijo prejšnjih časov. Skratka, ni-česar inovativnega, informativnega ali celo provokativnega. Enako nakazujejo tudi potovke, kakor je zapisano: »... Potovke. Manjše steklene kapsule, v katerih bodo [so]⁵ miniaturna umetniška dela obiskovalci prenašali med različnimi lo-kacijami v širši okolici Polhograjcev. Tako bomo [so] živo omrežje medčloveških pretokov razpredli v širši prostor« (<https://www.zavod-ccc.org/v-narocju>), kar nakazuje na čas celo pred telefoni in telegrami. Že zdavnaj so reakcionarji govo-rili, da tehnika in tehnologija preprečujeta stik z bistvom. Tako denimo Heide-gger v eseju *Vprašanje glede tehnologije* meni, da je bistvo tehnologije, da razkri-je ali uokviri resnico, vendar je bil v tistem času odnos do resnice zlomljen in instrumentaliziran. Medtem ko so kmetje z obdelovanjem zemlje povzročili, da je razkrila svojo resnico, uokvirjanje moderne tehnologije ne razkriva resnice,

4 Ali kakor lahko preberemo: »Najmočnejša vez med ljudmi je še vedno cerkev sv. Mar-jete« (<https://www.zavod-ccc.org/hisa-na-hribu>).

5 Op. avt.

ampak zgolj instrumentalni odnos do virov. Heidegger piše, da se »zemlja sedaj razodeva kot območje premogovnikov« in »prst kot nahajališče mineralov« (Heidegger, 1977: 14).

Skratka, projekti Hiše na hribu kljub vsem zavidljivim umetniškim dejavnostim, ki domačinom in domačinkam gotovo veliko pomenijo in dajejo občutek skupnosti, morda tudi pridoda dodano vrednost k skupnosti, vendar pa te dejavnosti pravzaprav ne prinašajo nič novega in vprašanje je, ali si jih domačini in domačinke tudi želijo ali pa si želijo bolj ponavljati in vzdrževati občutek domačega in domačijskega, čemur umetniška vodja z ustvarjalci in ustvarjalkami pritrjujejo.

Literatura

Aristotel (1982): *Poetika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Benjamin, Walter (1998): *Izbrani spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Duchamp, Marcel: *The Creative Act*. Dostopno na: <http://www.wisdomportal.com/Cinema-Machine/Duchamp-CreativeAct.html> (Pridobljeno 19. december 2024).

Foucault, Michel (1995): »Kaj je avtor?«. V: *Sodobna literarna teorija*. Ljubljana: Krtina.

Groys, Boris (2002): *Teorija sodobne umetnosti*. Ljubljana: Koda.

Hardt, Michel in Negri, Antonio (2017): *Assembly*. Oxford: Oxford University Press.

Heidegger, Martin (1977): *The Question concerning Technology*. V: *The Question Concerning Technology and Other Essays*. New York & London: Garland Pub.

Irigaray, Luce (1994): »Socerer's Love, Diotima's Speech«. V: *Feminist Interpretation of Plato*. Pennsylvania: Penn State Press.

Kant, Immanuel (1999): *Kritika razsodne moči*. Ljubljana: ZRC SAZU.

- Majerhold, Katarina (2023): Ljubezen kot kreativno dinamično delo. V: *Časopis za kritiko znanosti* 289: 275–288. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.
- Majerhold, Katarina (2022): *Žensko pisanje in teme ženskosti, ki so (večno) aktualne tudi v tretjem valu feminizma*. Dostopno na: <https://www.ludliteratura.si/esej-kolumna/zensko-pisanje-in-teme-zenskosti-ki-so-vecno-aktualne-tudi-v-tretjem-valu-feminizma/> (Pridobljeno 20. december 2024).
- Nochlin, Linda (1971): *Why Have There Been No Great Women Artists*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Podkrižnik, Mimi (2003): Umetnost lahko nekoč tudi izgine. V: *Delo* 21. 6. 2003. Ljubljana: Delo revije.
- Muck, Anja (2007): Umetniki povzročajo težave. So provokatorji. V: *Delo* 21. 7. 2007. Ljubljana: Delo revije.
- Nussbaum, Martha C. (1987): *The Fragility of Goodness, Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Platon (1960): *Simpozij in Gorgias*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Rothko, Mark (2008): *Umetnikova realnost – filozofije umetnosti*. Ljubljana: Inštitut za likovno umetnost.

Spletni viri

- N. Š.: *Skupnostna naravnost kot obramba pred sistemom »organizirane osamljenosti«*, 12. november 2021, MMC RTV Slovenija. Dostopno na: <https://www.rtvsl.si/kultura/vizualna-umetnost/skupnostna-naravnost-kot-obramba-pred-sistemom-organizirane-osamljenosti/600877> (Pridobljeno 10. marec 2025).
- Najboljše iz obeh svetov – festival skupnostne umetnosti (2017). MMC Kibla. Dostopno na: <http://www.kibla.org/projekti-koprodukcije-in-mednarodna-sodelovanja/aktualni-projekti/caravan-next/dogodki/najboljse-iz-obeih-svetov-festival-skupnostne-umetnosti/> (Pridobljeno 10. marec 2025).
- STA (2024): V Galeriji Kresija razstava s predstavitevijo projekta Hiša na hribu Ljubljana. *Gorenjski glas*, 15. 10. 2024. Dostopno na: <https://www.gorenjskiglas.si/sta/v-galeriji-kresija-razstava-s-predstavitevijo-projekta-hisa-na-hribu-ljubljana-213354/> (Pridobljeno 10. marec 2025).
- MOL (2024): Hiša na hribu / Skupaj. Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/kultura-v-ljubljani/razstave-v-razstavnih-prostorih-mol/aktualne-razstave/hisa-na-hribu-skupaj/> (Pridobljeno 10. marec 2025).